

द्विजपुत्रधर्मरूपपातिथेः आत्मपर्यन्तप्रदानादिरूपपरि-
वरणेन तुष्टधर्मवरेण अर्द्धदेहेन लोकानां पावनार्थं
नदीत्वमाप्ता इति तन्नामप्रसिद्धे कुरुक्षेत्रस्थे शनदी-
भेदेऽपि । तत्कथा भा० अतु० २ अ० यथा “तस्यां सम-
भवत्पुत्रो नाम्नाग्नेयः सुदर्शनः । सुदर्शनस्तु रूपेण
पूर्णेन्दुसङ्गोपमः । शिशुरेवाध्यगात्स्वर्गं परं ब्रह्म
सनातनम् । अथौषधाम नृपो नृगस्यासीत्पिता-
महः । तस्याथौषधती कन्या पुत्रौषधयोऽभवत् ।
तामोषधान् ददौ तस्मै स्वयमोषधतीं सुताम् । सुदर्शनाय
विदुषे भार्यायै देवहूषिणीम् । स गृहस्थाश्रमरत्नया
सह सुदर्शनः । कुरुक्षेत्रेऽवसद्वाजसोषध्या समन्वितः ।
गृहस्थयापजेषामि मृत्युमित्येव स प्रभो ! । प्रतिज्ञामकरो-
द्धीमान् दीपतेजा विशाम्भते ! । तामथौषधतीं राजन् !
स पावकसुताऽब्रवीत् । अतिथेः प्रतिकूलं ते न कर्त्तव्यं
कथञ्चन । येन येन च तुल्येन नित्यमेव त्वयाऽतिथिः ।
व्यप्यात्मनः प्रदानेन न ते कार्या विचारया । एतदुव्रतं
मम सदा हृदि संपरिवर्त्तते । गृहस्थानाञ्च सुत्रोणि !
नातिथेर्विद्यते परम् । प्रमाणं यदि धाम्ने ! वचस्ते मम
योमने ! । इदं वचनमव्यया हृदि त्वं धारयेः सदा ।
निष्क्रान्ते मयि कल्याणि ! तथा सन्निहितेऽनघे ! । नाति-
थिस्तेऽवमन्तव्यः प्रमाणं यद्यहं तव । तमब्रवीदोषधती
तथा मूर्ध्नि कृताञ्जलिः । न मे त्वद्वचनात्किञ्चिदकर्त्तव्यं
कथञ्चन । जिगोषमाणस्तु गृहे तदा मृत्युः सुदर्शनम् ।
एवमेवाऽन्वगमद्वाजन् रन्ध्रात्क्षी तदा सदा । इष्टार्थान्तु
गते तस्मिन्निपुत्ते सुदर्शने । अतिथिर्वाङ्मणः श्रीमा-
न्नामाहौषधती तदा । आतिथ्यं कृतमिच्छामि त्वयाद्य
वरवर्णिनि ! । प्रमाणं यदि धर्मस्ते गृहस्थाश्रमसंसृतः ।
इत्युक्त्वा तेन विप्रेण राजपुत्री यशस्विनी । विधिना
प्रतिजपाह वेदोक्तेन विशाम्भते ! । आसनञ्चैव पाद्यञ्च
तस्मै दत्त्वा द्विजातये । प्रोवचौषधती विप्रं केनार्थः
किं ददामि ते । तामब्रवीत्सुता विप्रो राजपुत्रीं सुद-
र्शनाम् । त्वया ममार्थः कल्याणि ! निर्विगडैतदाचर ।
यदि प्रमाणं धर्मस्ते गृहस्थाश्रमसंसृतः । प्रदानेनात्मनो
राशि ! कर्तुमर्हसि मे प्रियम् । स तया कन्दमानोऽ-
न्यरोक्षितैर्नृपकन्यया । नान्यमात्मप्रदानात् तस्या वने
वरं द्विजः । सा तु राजसुता मृत्वा भर्तुर्वचनमादिशः ।
तथेति बल्लभाना सा तस्यैव द्विजवत्सु । ततो विहस्य
विप्रार्थिः सा चैवापशिषेयः ह । संकृत्य भर्तुर्वचनं गृह-

स्थाश्रमकाङ्क्षिणः । अथेष्टा ननुपादाय स पावकिरुपागमत् ।
मृत्युना रौद्रभावेन नित्यं बन्धुरिवान्वितः । ततस्त्वाश्रम-
मागम्य स्वं पावकसुतसदा । तां व्याजहारौषधतीं काशि
यातेति चासकत् । तस्मै प्रतिवचः सा तु भर्तुर्वचनं न प्रददौ
तदा । कराभ्यां तेन विप्रेण स्पृष्टा भर्तृव्रता सती ।
उच्छिष्टास्तीति मन्वाना बलिता भर्तुर्वचनं च । तूष्णीं-
भूताऽभवत्साध्वी नचोवाचाऽयं किञ्चन । अथ तां पुन-
रेवेदं प्रोवाच स सुदर्शनः । क सा साध्वी कुतो याता-
गरीयः किमतो मम । प्रतिव्रता सत्यमेवा नित्यं चैवा-
र्जवे रता । कथं न प्रत्युदेत्यद्य आयमाना यथा पुरा ।
उटजस्यस्तु तं विप्रः प्रत्युवाच सुदर्शनम् । अतिथिं
विद्विषं प्राप्तं ब्राह्मणं पावकेः च माम् । अनया कन्दमा-
नोऽहं भार्याया तव सत्तम । तैस्मैरतिथिस्तुतारैर्ब्रह्मक्षेपा
एता मया । अनेन विधिना सेयं सामर्च्यति शुभानना ।
अनुरूपं यदत्नान्यचक्रवान् कर्तुमर्हति । कूटसहरहस्तस्तु
मृत्युस्तं वै समन्वगात् । हीनप्रतिज्ञा मत्तैर्न बधिष्यामीति
बिन्तयन् । सुदर्शनस्तु मनसा कर्मणा चक्षुषा गिरा ।
त्यक्ते धैर्यकृतमन्युश्च आयमानोऽब्रवीदिदं । सुरतं तेऽस्तु
विप्राप्य । प्रीतिर्हि परमा मम । गृहस्थस्य तु धर्मो-
ऽप्यः सम्प्राप्नोऽतिथिपूजनम् । अतिथिः पूजिता यश्च
गृहस्थस्य हि गच्छति । नान्यस्मात्परो धर्म इति
प्र कुर्मन्नीषिणः । प्राणा हि मम दाराश्च यश्चान्यहि
द्यते वसु । अतिथिभ्यो मया देयमिति मे व्रतमाहितम् ।
निःसन्दिग्धं मया वाक्यमेतन्मे सहृदोऽहम् । तेनाहं
धिप्र । सत्येन स्वयमात्मानमात्मने । पृथिवी वायुराकाश-
मापो ज्योतिश्च पञ्चमम् । बुद्धिरात्मा मनः कालो दिश-
चैव गणा दश । नित्यमेते हि पश्यन्ति देहिनां देह-
संश्रिताः । सुकृतं दुष्कृतं चापि कर्म धर्मभृतां वर ।
यथैषा नाश्रिता वाचो मयाद्य सहृदीरिता । तेन सत्येन
मां देवाः पातयन्तु दहन्तु वा । तेन नादः समस्रद्विजु
सर्वसु भारत । असकृत् सतृप्तिलेवं नैतन्मिष्येति सर्वतः ।
उटजास्तु ततस्तस्मै त्रिचक्राम स वै द्विजः । दपुषा द्याञ्च
भूमिञ्च व्याप्य वायुरिवेवाद्यतः । स्वरेण विप्रः श्रेष्ठेण
त्वौक्षीकाननुनादयन् । उवाच चैनं धर्मज्ञं पूर्वसामन्त्र्य
नामृतः । धर्मोऽहमस्मि भद्रान्ते जिज्ञासार्थं तवानघ ! ।
प्राप्तः सतृप्त्यं ते ज्ञात्वा प्रीतिस्ते परमा त्वयि । विजि-
तश्च त्वया मृत्युर्दुर्दोष्यं त्वामनगच्छति । रन्ध्रात्क्षी तव
सदा त्वया एतया यशोमतः । न चास्ति यत्किञ्चिदोक्तं